

A HOMÁLYBÓL

JÓKAI ÉLCLAPJAIRÓL

A magyar humorisztikus sajtó, élclapjaink virágkora a múlt század második fele. Az ötvenes-hatvanas évek fordulóján fellendülő élclap-irodalmunk (Nagy Tükör, Üstökös, Bolond Miska) úgy tűnik – előzmény nélküli. Lauka Gusztáv 1848. július közepén indult szintelen-élctelen Charivari-Dongóját (amely közel negyedévig egzisztált) legalábbis aligha lehet ilyenül tekinteni.

Az önkényuralom kezdeti körülményei nem kedveznek az élclapkedeménynek. A Hölgyfutár Hírharang rovatába degradálódik ismét a terét veszített humor és satíra (az utóbbi főleg az elnyomó hatalommal szemben kap szerepet, amíg a szerkesztőt, Nagy Ignácot, a Hírharang íróját és összeállítóját meg nem intik). Kevésbé sikerült irodalmi paródiák, humorban szegény eszmefuttatások továbbra is olvashatók a Hölgyfutár hasábjain, primitív karikatúra-rajzoktól kísértén; 1853 januárjától ismét önálló rovatba gyűjtve, Dongó, Szatmári mogyoró címen, ez utóbbit Butter Flórián (Lauka Gusztáv) írta.

1854. máj. 7-étől „humoristicus divatlappá” alakul át a hányattott életű Budapesti Viszhang. Vadköltészet rovat (1855. júl. 8-án indul) a Petőfi-epigonok, a népieskedők silány verselését, képzavarait, provincializmusát parodizálja. Van *Felfordult világ*, *Adoma* rovata is, Vas Gereben, Lauka Gusztáv az elsőrangú szállítói. Nehézkes, erőltetett „Kopfhumor” ez, a korszak magyar nyelvében polgárjogot nyert, találó német szóval jellemezve. Élclapjaink virágkorának előzményeiül nem ezek szolgálnak.

Az adoma-anekdota műfajának végleges meghonosodása, továbbá a néphumorral való termékenyítő érintkezésbe kerülése lesz elsőrendű tényezője a színvonalas humorisztikus folyóiratok létrejöttének (élclapjaink a magyar adoma-anekdota legfőbb forrásai). Nemzeti műfajjá válásában az adomát több körülmény segíti. Az elnyomatás korának viszonyai között, szinte küldetést tölt be a lehangolt nemzeti kedély élesztésében, a kitartás rugóinak edzésében. Közeli rokonáról, némi képp leszármazottjáról, a viccről, Freud állapítja meg, hogy az emberi

gátlások legyőzésének egyik formája. A gátlások pedig a társadalom életében éppen az erotika és a politika terén a legerősebbek, még a demokratikus társadalmakban is.

Népszerűvé válásában azonfelül egy kiváló humorista, epikánk nagy mestere, Jókai Mór bábáskodása is szerepet játszott. Jókai *A magyar néphumorról* (1860) tartott akadémiai székfoglalójában a magyar népdalokkal egyenértékű művészi teljesítménynek tartja a nép adomáit („Semmi népleírás oly jól nem rajzolja a nép életét, jellemét, uralkodó eszméit, mint ahogy az képes önmagát rajzolni – adomáiban”).

Az ötvenes években kezdi meg emyedetlen szorgalommal adomagyűjtő munkásságát, székfoglalója tanúsága szerint maradandóbbnak tartja e működését írói alkotásainál. Nemcsak ő gyűjt (*A magyar nép adomái* 1856, 1857), hanem sokféleképpen szervezi is a gyűjtő munkát. A Vasárnapi Újság 1855-ben – nyilvánvalóan az ő inspirációjára – öt aranyat tűzött ki „a tíz legjobb adomára, amelyek sehol közölve nem voltak és magyar tárgyúak” (az eredményről l.: VU, 1856. márc. 9.)

Ez a nagy arányú népi-, nemzeti adomagyűjtés megújította, átalakította addig jellegtelen, nemzetközi sablonokkal dolgozó, ötleteit főként német forrásból merítő vicclapjaink, rovataink humor-készletét, népi, nemzeti árnyalásúvá formálta azt (analóg esemény tanúi lehetünk költészetünkben is). Elérkezett a pillanat egy *karakterében* magyar humorisztikus folyóirat megteremtéséhez.

*

Forradalom utáni első élclapunk, a Heckenast kiadásában megjelent, Jókaitól szerkesztett Nagy Tükör (1856. nov – 1858. jan), voltaképpen az Űstökös „előjátéka”. Jókai kora ifjúságától rendkívüli vonzalommal fordul a humor, a magyar néphumor felé. Már kecskeméti diák korában saját rajzaival illusztrált humorisztikus folyóiratot ad ki. Az általa szerkesztett Életképek, Charivari rovata, figyelembe véve jól válogatott adomáit, humoreszkjeit, freskóképeit, nem egyéb egy jól sikerült élclap ígéreténél. Ezért tanácsolja a Jókaiért különben nem lelkesedő Gyulai a Pesti Röpívek megindításán fáradozó Szilágyi Sándornak: „Hallgass Sajó (Jókai álneve) tanácsára s különösen kérd meg, hogy tárcájában sok humoreszket írjon; mert ez fogja leginkább fenntartani a lapot.” (1850. szept. 15.)

„Nem volt még ilyen dolog mi nálunk; – emlékezik a kezdetre Jókai – sem írók, sem rajzolók hozzá.” „Magamnak kellett írnom is, rajzolnom is, később segített maga a „közönség”. Olvasói mind gyakrabban jelentkeztek ötletekkel, adomákkal. Folyvást kérte a lap a művészeket és a dilettánsokat is torzképek, zsánerképek beküldésére. Forrásként

használta továbbá a szerkesztő a francia Charivari, elsősorban Grandville rajzait.

Kezdése külsőségeiben tehát sok elem a müncheni Fliegende Blätter (1844–1928) indulására emlékeztet. Alapítói Kaspar Braun és Friedrich Schneider – Jókaihoz hasonlóan – az olvasóközönség segítségére apelláltak. S rövidesen Németország minden zugából zúdultak a humorisztikus ötletek, adomák, tréfák a szerkesztők kezéhez.

A Fliegende Blätter Magyarország-szerte is nagy népszerűségnek örvendett. Egy-egy jól eltalált figurája, például a tőkés-vállalkozó alakját megtestesítő Master Vorwärts, a politikus bányász, a németországi utazásairól és tapasztalatairól tudósító báró Beisele és udvarmestere dr. Eisele nálunk is fogalommmá vált. Csak természetes tehát, hogy amikor híre jár egy magyar élclap indulásának, a Hölgyfutár az alábbi módon hozza olvasói tudtára: „Egy magyar humorista, humoristikus röpíveket (à la Fliegende Blaetter) szándékozik megindítani öt hetes füzetekben” (1856. okt. 25., 247. sz.)

Mérték és modell marad a Fliegende Blätter a későbbiek során is. A Nagy Tükör 6. és 7. számáról szólva újfent a Hölgyfutár jelenti ki: „mind elmésségei, mind kitűnően sikerült fametszeteivel bátran versenyezhet a világhírű 'Fliegende Blätter' bármelyik szállítmányával” (1857. aug. 8., 180. sz.). (Csupán a kuriózum kedvéért álljon itt a Nővilág egy epés megjegyzése, 1861. febr. 15-éről, az élclap-dömping idejéből. Debrecenben – írja – Repülő Lapok néven szándékoznak humorisztikus folyóiratot indítani. Ez „szerénységében látszik különbözni a többitől, mert azok csak képeiket veszik a külföldi élclapokból, de ez már címét is egy ösmert német – a Fliegende Blätter – laptól veszi. Valóban nagy szellemi nyomorúság korszakát éljük”.)

*

A kiadó és a szerkesztő öthetenként három kis íven szándékozik megjelentetni a folyóiratot (évi 2 forintért). Első számára – Jókaitól tudjuk – 36-an fizettek elő. A gátszakadás ezután történt. A 2. számmal egyidejűleg az elsőből 2. kiadást kellett kibocsátani (a tény a Budapesti Viszhang 1856. nov. 27-én „magyar irodalomtörténeti ritkaságként” véli szükségesnek feljegyezni). Az előfizetők igénye rövidesen meghaladja a tervezett 5206 példányt.

Az olvasók lelkesedésével szemben a lapok állásfoglalása nem egyértelműen pozitív. A 6. és 7. szám megjelentéről tudósító Pesti Napló glosszáírója azt remélte: Jókai felhagyott folyóirata szerkesztésével („miután e haszontalanságok nem méltók sem nevéhez, sem irodalmi állásához”. – 1857. aug. 9., 181. sz.) A Hölgyfutár viszont arra figyel-

mezteti a „humorában páratlan” Jókait: „sokkal szívesebben venné a közönség, ha ily burleszk,ephemer becsű históriák helyett oly gyönyörű regényeket írna, mint a ‚Kárpáthi Zoltán’ meg a ‚Magyar Nábob’.” (1856. okt. 27., 248. sz.) A prenumeránsok állandó gyarapodása nem látszik igazolni észrevételét (utóbb mindkét lap revideálta álláspontját).

Állandó rovatai a lapnak: a *Beszélyek és effélék*, *Satyrák*, *Genreképek*, *Versek*, *Humoristicus ötletek*, *Caritacurák*, *Furcsa ötletek*, *Adomák*, *Politikai körút gyalog* (ennek országszerte ünnevelt „szerzője” a *politikus csizmadia*, Jókai humorának egyik legsikerültebb alkotása).

Munkatársai sorában találhatjuk Bernát Gáspárt, Petőfi kedvencét, a „gazsiadái” okán elhírült humoristát, a nemes úrnak és az élőlökdő bohócnek e különös keverékét, Berecz Károlyt. Ám a döntő tényező, mind minőségi, mind mennyiségi tekintetben – az ország minden részéből érkező küldeményeket is felülmúló módon – Jókai humorban sohasem fogyatkozó fantáziája.

A politikus csizmadia elmékedései a hírlapok glossza („újdonság”) rovatának paródiája, s mint ilyen részben a napi aktualitásokhoz fűződik, részben maradandó emberi gyarlóságokat tesz élc tárgyává. A mindenkori hadijelentéseket például: „Emlékszel, ugye, tavaly, mikor olyan javában folyt a háború (a krími háborúról van szó) a muszkák minden ütközet után azt jelentették, hogy nekik az egész hadseregükből csak egy emberük esett el, de már *az is egészséges*”. (1856. 1. sz.)

A politikus csizmadia nem Jókai találmánya, bár előzménye már az általa szerkesztett Délibáb Hugli borbélyában is felsejlik. A világ eseményeit az egyszerű ember bölcsességével, olykor tudákosságával kommentáló figura Európa csaknem minden jelentősebb élclapjában föllelhető ez időben. Jókai érdeme, hogy jellegzetesen nemzeti karaktert formált belőle, viszi is „munkatársként” előbb a Magyar Sajtó, utóbb az Űstökös hasábjaira (itt 1860. okt. 27-én öltözteti magyar ruhába).

A Nagy Tükörben az adoma-tár játssza a vezető szerepet, a műfaj legnépszerűbb hazai típusai a színész, a diák, a zsidó, a cigány, a városban botladozó falusi felvonultatásával. Napirendre kerül társadalmi életünk sok kérdése is, viszonyainkból következően, nem a satíra, hanem a humor hangnemébe ágyazottan. Irodalmi paródiái közül az irodalmunk külföldi népszerűsítésén nagy szorgalommal, de fölöttébb balkezesen munkálkodó Kertbeny Károly, „Kertbőlki” németre fordított magyar népdalai (3–4. sz.) keltettek tetszést. Országos sikert aratott, mondhatnók „slágerre” lett az 1858-as lapszámonkénti egy krajcáros illeték elrendelését hírül adó *Szaladj, szaladj, jön a billog* című Kakas Márton-vers (8. sz.)

A Nagy Tükör megszűntének oka Jókai sok irányú elfoglaltsága. A Vasárnapi Ujság mellett főmunkatársi minőségben a Magyar Sajtónak is ő lesz 1857. jún. 6-tól szellemi irányítójává.

*

A Nagy Tükör sikere, az országos méreteket öltött adomagyűjtés hatalmas anyaga, egy hetenként megjelenő humorisztikus folyóirat alapítására készítették Jókait. Az ötlet már 1857 végén felvillant. Áttekintve az 1858 első felében létesülő sajtótermékek névsorát, írja: „s e roppant sokaságban nincs egy kritikai lap, nincs egy humoristico-satyricus-lap, pedig mennyire volna dolga mindkettőnek”¹

1858. aug. 21-én, szombaton tűnik fel pályáján az Üstökös (1858–1918) kis íven, „sok képpel ellátva”, évi 6 forint előfizetési díjért. Felelős szerkesztője s egyben kiadója Jókai Mór, az egyes számok Heckenast nyomdájában készülnek. Nevét az 1857 nyarán feltűnt Donati-féle üstököstől nyerte, amelyről úgy hírelett, össze fog ütközni a Földdel. („A néphit háborút jósolt belőle. Akkoriban ez volt az általános imádság: háború”).

Rendre visszatérő rovatai a *Költemények*, *Elbeszélések és történeti adomák*, *Borkorcsolyák*, *Feljegyzésre méltó dolgok*, *Aranymondások*, *Szép hegedűszó*, *Kapaciózus kérdések*, *Retrospectus*, *Távlati sürgönyök*, *Kocsmai diplomaták*, *Hiteles hírek*, *Tutti frutti*, *Keserű cseppek*, *Humoreszkek*, *Korrajzok*, *Szatírák*, *Epigrammák*, *Tréfák*, *Adomák*, *Furcsaságok*.

S e változatos, mindig újulni kész rovat-áradat mögött jelentékeny részben Jókai kimeríthetetlen találékonysága áll – szerzőként vagy szerkesztőként. „Hogy tárgyamból nem tudok kifogyni – írja – abban segítségemre van maga a közönség. Ami csak jellemző adat felmerül a napok történetében, azt nekem mindenünnen beküldi egy-egy ismeretlen jóbarát... mondhatnám, hogy az egész magyar nemzet együtt dolgozik velem”²

A beküldött ötleteket a szerkesztő sokszor kezeli nyersanyagként, s hajt végre rajtuk stiláris és egyéb szempontból indokolt változtatásokat. A lap egy-egy hosszabb lélegzetű vállalkozása, a *Kukliné prédikációi* sorozat például Jókai mellett „beugró” szerzőket feltételez. Elgondolásait, a jártában-keltében hallottakat-olvasottakat rögzítő témanoteszei,

¹ VU, 1857. dec. 6., 49. sz.

² *Jókai Mór önéletrésze*. PH, 1896. aug. 4.

arról tanúskodnak: nemcsak kapott, de ő is adott inspirációkat rajzolónak, írónak.

A névtelenségben maradt humorfák és az Ústökösben csak rendszeresen dolgozó szerzők mellett állandó munkatársak (Dienes Lajos, Gyárfás Ferenc, Balogh Zoltán) és kéziratot rendszeresen küldők (Kukorica János: Tamásfi-Tomsics Gyula, Kappan Tóbiás: Kiss József, Bicegő Dani: Dobos Dániel) segédkeznek a szerkesztőnek a lap készítésében. Dienes 1863. ápr. 25-től 1865. aug. 25-ig ideiglenesen szerkesztője is lesz. A főmunkatárs és kiadó-tulajdonos Jókai marad, (akit a Honban elkövetett sajtóvétségéért 6-ról 1 hónapra mérsékelt börtönbüntetéssel sújtanak) a lényegesen mindez nem változtat. Jókai – mint az az *Azért az „Ústökös” még is csak megírom* című, 1864. szept. 24-én közölt versében olvasható – változatlanul gazdája maradt az Ústökösnek.

Roppant nyereséget jelentett a lap számára Jankó Jánosnak állandó munkatársként történt alkalmazása (l. *Előfizetési felhívás*. 1863. jún. 13.). A „rajztooll humoristája” – ahogyan Lyka Károly nevezte Jankót – a 19. század második felének legnagyobb magyar karikatúrismegteremtője és fejlődése útjának évtizedeken át meghatározója. Jókai humorra Jankó karikatúráiban talált méltó szintű és jellegű rajzos megjelenítésre. Nemcsak küldetésük (nemzetivé tenni egy lényegében adoptált művészeti ágat), hanem alkatuk is azonos. Jankóból éppúgy, mint Jókaiából hiányzott a szatirikus hajlam, apadhatatlan humoruk leggazdagabb forrása a helyzetkomikum.

Jankó – nem rendszeresen – 1858 óta dolgozott az Ústökösnek (egy-egy illusztráció arra engednek következtetni, hogy már a Nagy Tükörnek is). Közreműködése 1861 táján sokasodik. Ez idő tájt kap a rajz mind nagyobb szerepet, az addigi betű-tengert alig egy-két illusztrációval megszakító Ústökösben, sőt (klasszikus élclaphoz méltón) lesznek gyakorivá a néhány szavas szöveggel kísért képsorok, főként az Októberi Diploma kibocsátását követően, az országgyűlés ülésézése és a Schmerling-provizórium idején.

Jankó a rajzos megjelenítője az Ústökös több, fogalommá vált alakjának, magának Kakas Mártonnak, Tallérosy Zebulonnak, az egymással örökösen pörben álló Magyar és Német Miskának (az az utóbbiaknál, az e művészi korszakára fölöttébb jellemző, két figurás, kontrasztos megformálás is tettenérhető). Magyar Miska egy életképből kilépő, realisan megrajzolt magyar paraszt, (korábban: nemes), Német társa a torzítás eszközével ábrázolt, s ez a beállítás rendkívül hatásosan jár kezére a kettőjük között elhangzó párbeszédnek.

*

Az Űstökös jól kiépült adatközlő hálózata, Jókai rendkívüli problémalátó és szelektáló képessége, s a problémákat azonnal a humor nyelvén megfogalmazni tudó készsége, tette igazán elevenné a lap sorjázó számait a kor eseményei tükrözésében. Figyeljünk csak a kortárs-reflexióra: „Petőfivel elveszett nemzetünk költője. – Azóta nem volt, aki nekünk énekeljen, aki hangot adjon érzelmeinknek, óhajtásainknak s örömeinknek. – Egy sereg új és nem új dalnok jól és rosszul zengicsélt ugyan, de mindig éreztük a ‚költő’ hiányát. Arany és Tompa elhallgatnak, vagy csak maguknak daloltak. – Egy költőnk volt pedig nekünk, kit mindenki ismert és mégis senki sem ismert; tán magamagát sem ismerte . . . Még nevet is adott magának . . . ‚Kakas Márton’ . . . s addig tréfált, hogy íme egyszerre a ‚nemzet költője’ lett. Igen. Avagy ki érzi meg e nemzetnek minden érlüktetését, úgy mintha éjjel-nappal rajta tartaná a kezét e nemzet üterén . . . kinek van hangja azonnal fájdalomra, s örömrre, ha kell? . . . A költő tiszte, hivatása, kötelessége ez . . . Ime, ez a nemzet költője: ez Jókai! Más ne tartson e névre most gényt!”³

A kijátszás lehetőségei persze adottak, mondhatnók kötelezőek, a nemzetközi politika eseményei témául választása például (s ez még csak emeli a humor hőfokát): „Kedves barátom, európai béke” / – „Nem gyógyít tégedet meg semmi úgy / Mint a szabad lég- és szabad szó” /.⁴ Vagy: egy másik Kakas Márton-vers, a cigány jég közé szorult csónakjáról szóló adomából keletkező: „Kiabál emberül / Nézik s nem kívánnak segélyre menni / Mintha ‚nagy hatalom’ volna valamennyi” /.⁵

S mert a politikusokkal foglalkozó vicceket szigorú rendelet tiltotta⁶, az abszolutizmus intézményei, rendeletei váltak az Űstökös humoristái, karikaturistái élcelődése céltáblájává. A sajtó ügyekben intézkedő, hírhedt 4. § vagy a Jankó által rajzolt, korszakunk talán legsikerültebb karikatúrájának mondható, *Szólás szabadság kényes körülmények között*⁷; ketrecben, ágyúktól, katonáktól körülvéve tanácskozik az országyűlés.

Direkt fellépése a lapnak a nemzeti egység védelmében csak az 1861-es országyűlés idején tapasztalható (korábban valószínűleg a szerkesztő szelekciója tanácsolhatta el, mint azt a Vasárnapi Újság esetében is láthattuk – a „társadalmi békét” veszélyeztetők írásait, rajzait). Az

³ A Nép Újsága. 1859. dec. 4. Különfélék.

⁴ *Egy beteg collegához*. 1859. szept. 10., 2. sz.

⁵ *Régi mese*. 1860. jún. 30., 9. sz.

⁶ L. Ű, 1859. dec. 3., 14. sz. 112.

⁷ 1861. jún. 15., 7. sz.;

*Inter duos litigantes tertius gaudet*⁸ figyelmezteti a Felirati és a Határozati Párt egymással vetélkedő táborát, a közös ellenségre, Bécsre.

Keményebb hangú ezeknél, s már-már a szatúra határát súroló a Vajda János azonos című röpirata ellen írt, *Önbírálat* című, Kakas Márton-vers⁸. A birtokos nemesi vezetésből kiábrándult, a polgári fejlődés érdekében még a közjogi engedményeket is elfogadhatónak vélő Vajdát támadja Jókai, aki a – szerinte – lassan eredményre jutó nemzeti egységfrontot és annak vezető osztályát érzi megtámadottnak.

*

Az Űstökös legfontosabb, az aktualitáshoz leginkább simuló közlendőjét az egyes számok élén olvasható Kakas Márton-versek alkotják. Vezércikkek ezek a humor nyelvén, és sokszor a humortól is menten egy humorisztikusnak kreált figura védelmet nyújtó köpenyét kölcsönözve.

Kakas Márton szülőházája a Vasárnapi Újság. Itt tűnik fel 1856-ban rövidesen nagy népszerűsége jutó rovataiban: *Kakas Márton a színházban*, *Kakas Márton a műtárlaton*, *Kakas Márton imitt-amott*. Am az Űstökösbe, „átlépő” Kakas Márton sajtósájos metamorfózison megy keresztül. A tősgyökeres falusi úr, az élclapirodalom fogalomává lett nagy sikerű alakjainak, a Master Vorwärtseknek szerencsés kézzel alkotott rokona, aki jóízű bölcsességgel kalauzolja járatlan, vidéki atyafiait Pest kulturális látnivalói közt (latejner változata a később keletkezett népi figurának, a *politikus csizmadiának*) – egyszerre Jókai alteregójává avanzsál.

Kakas Márton szerepváltozására (egy jó élclapfigura feláldozása árán is) a „csörgő sapka alatt harcoltak a koreszmék” teóriájának tapasztalt igazsága vitte rá a szerkesztőt. Az ötvenes-hatvanas évek fordulóján Jókai még az emigráció működését figyelni reménységgel. Az Űstökös 1861. jan. 5-i száma Kossuth felismerhető képét hozza, Kazinczy verssorai illusztrációjaként: „Közel hozzád, távol tőled / Gondolatom csak felőled” (*Magyar klasszikusok illusztratioi*). Erről tanúskodik egy, az országgyűlés ülési idején megjelent Kakas Márton-vers is: „Van nekem egy bátyám szép Magyarországon, / Jó táblabíró az igazi fajtából / Én meg vagyok rongyos legionarius / Hazámnak földétől és szívetől távol . . . Bátyám álmodik lágy párnán sült galambbal / Mit én készen viszek majd számára haza / Nekem van jó, áldott vontcsövű fegyverem, / És van szabadságom – s a bátyámnak ez nincs”⁹ Garibaldi és a

⁸ 1862. aug. 9., 6. sz.

⁹ *A legionarius dala*. 1861. jún. 22., 8. sz.

seregében újjászervezett magyar légió talán sohasem volt annyira népszerű országszerte, mint éppen ezekben a hónapokban.

Kakas Márton, az élclapi figurának és az alteregónak ez a sajátos keveréke elmélkedhetett arról, amiről Jókainak, az írónak és publicistának nem lehetett. Az élclap ellen alkalmazott politikai megtorlás csak presztízsét emelte volna, az ellenében eljárót nevetségessé téve. A kortársak mindenesetre a cinkos méltánylásával értékelték e hetenként ismétlődő produkciót. Jókai unokahúgától, Váli Maritól tudjuk, hogy az olvasók java részt betéve tudták a verseket és idézték alkalom adtán.

Kakas Márton népszerűsége minden elképzelhető felülmúlt. A *Kalauz* versben fejezte ki hódolatát Márton napjára „Új divatú főveget neveztek Kakas Márton sipkának”¹⁰ Debrecenben, a Várad utcában pedig csapszékét.¹¹ Egressy Samu *Kakas-csárdást* szerzett,¹² Csüry József szerzeményét, az 1862-ben elkészült *Kakas Márton nótáját*, választókerületének, Siklósnak zenekedvelői, Jókainak ajánlották. Három humorisztikus orgánium próbált szerencsét nevével, 1879-ben Egerben a Kakas, Rákosi Viktor folyóirata, a Kakas Márton (1894–1914) és 1936-ban Akronban a Kakas Márton Lapja, sőt egy osztrák is, az 1861-ben, Bécsben induló Kikeriki, a császárváros egyik legjobb vicclapja.

Kakas Mártont, a rendszeresen szereplő, egy-egy magatartásformát, politikai elvi álláspontot, a változó körülmények között találóan megjelenítő figurák sora veszi körül. A népi szemlélet képviselője a *politikus csizmadia* (megalkotóját 1863-ban a pesti csizmadiacéh tagjául választotta).¹³ Tallérosy Zebulon, a mindenkori helyzethez esetlenül és meggyőződés nélkül alkalmazkodó köznemes tulajdonságainak hordozója, Mindenváró Ádám személyiségét „beszélő neve” jellemzi (ők ketten az 1869-ben írt Jókai-regénybe, *A kőszívű ember fia*iba is helyet kapnak). Isztrikuc és Naszalmicseszkul, a Birodalmi Tanácshoz csatlakozott nemzetiségek elképzeléseinek szóvivői.

1860/61 táján a *politikai humor* válik uralkodóvá az Üstökösben is, ám – hasonlóan a korábbi évekhez – nem szűnik figyelemmel kísérni a közélet más területeit sem. Ezért nem vesz üdeségből, változatosságából a provizórium idején sem úgyszólván semmit, amikor az éltető levegőjüktől, a politikától fosztott élclapok (Bolond Miska) színük vesztetté válnak.

¹⁰ Hölgyfutár, 1860. jan. 19.

¹¹ Uo. 1859. márc. 29.

¹² Uo. 1856. dec. 6.

¹³ VU, 1864. jan 24., 4. sz.

Minőségében más nemű kapcsolat fűzi Jókai lapjait a Nagy Tükört és mindenekelőtt az Üstököst, a Fliegende Blätterhez, mint annak magyar epigonjait. Az Üstökös úgy viszonylik a Fliegende Blätterhez, mint a Budapesti Szemle az Edinburgh Review-hez vagy a Revue des Deux Mondes-hez a Vasárnapi Újság a London Illustrated News-hez vagy a lipcsei Illustrirte Zeitunghoz; egy laptípus magas színvonalú honosításáról beszélhetünk az Üstökös esetében is, egy világirodalmi rangú megfelelő példájából kiindulva.

Az Üstökös humora, a népi-nemesi gyökerekből táplálkozó nemzeti humor, előzménye a polgári humornak. Annak a *vidéki* Magyarországnak humora ez, amelynek városai közül Pest-Buda legfőljebb csak a primus inter pares szerepét játssza. A polgári humor megteremtője élclapi szinten, az Ágai Adolf szerkesztette Borsszem Jankó lesz, a metropolissá növekvő Budapest és a polgári fejlődés magasabb grádusára lépett Magyarország reprezentatív humorisztikus folyóirata, nem utolsósorban annak a szerencsés szintézisnek eredményeként, amelyet az Üstökös képviselte népi-nemesi forrásokból származó humorral sikerült létrehoznia.

MIKLÓSSY JÁNOS